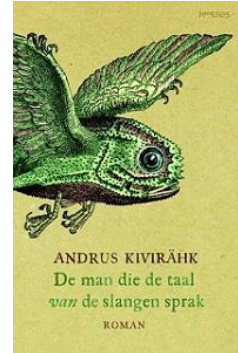

***De man die de taal van de slangen sprak* – Andrus Kivirähk**

Jesse Niemeijer

Vertalersgeluktournee 2016

Vertalersgeluk is op zich een mooie omschrijving voor wat er door me heen gaat als een vertaalopdracht in zicht is. Het Estisch is met iets minder dan anderhalf miljoen moedertaalsprekers een kleine taal, dus een Nederlandse vertaling is een zeldzame aangelegenheid. *De man die de taal van de slangen sprak* is bij mijn beste weten pas de vierde roman die deze eeuw uit het Estisch in het Nederlands is vertaald. Twee vertalingen daarvan zijn van de hand van Frans van Nes, die ook vertaalt uit het Hongaars, en twee zijn door mijzelf vertaald. En, maar dat mag dan eigenlijk ook geen verrassing heten, gezamenlijk werken we nu aan de vertaling van *Tussen drie pestplagen*, het magnum opus van de Estische schrijver Jaan Kross.

Vertalen begint voor mij met het lezen van het origineel. Verder verdiep ik me in de schrijver, in zijn of haar stijl en zoek ik, waar dat kan, naar een vergelijkbare Nederlandse schrijver om gevoel te krijgen voor de taal van de auteur. En dan begin ik met het vertalen wat er staat, zin voor zin zoals mij ooit lang geleden door de vertaler Kees Verheul aan de Rijksuniversiteit Groningen is geleerd.

En toch, als ik dan achter mijn bureau zit, wordt ik overvallen door de vele keuzes die ik kan en moet maken bij het vertalen. Taal is zo rijk, er zijn zoveel manieren om iets te zeggen. Bij elke zin cirkelen vragen door mijn hoofd als: Wat bedoelt de schrijver? Welke taalregister gebruikt hij? Wat voor een effect hebben de woorden in de brontaal? Daarbij komt dat een Estische schrijver over andere gereedschappen beschikt dan zijn Nederlandse vertaler. Zo is het Estisch een agglutinerende taal, kent het geen lidwoorden en heeft het daardoor in zijn algemeenheid minder woorden nodig. Dus hussel ik zinnen door elkaar, voeg ik lidwoorden in, zet ik grammaticale constructies om en omschrijf onbekende woorden. En natuurlijk moet je daarbij zo nu en dan accepteren dat er iets van het origineel verloren gaat. Soms is dat het gevolg van het feit dat de context en herkomst van bepaalde begrippen ons onbekend zijn. De humoristische betekenis van een aantal passages in Kivirähks roman gaan onvermijdelijk aan het Nederlandse publiek voorbij want welke Nederlandse lezer kent de wonderlijke Oerkikker – die sowieso meer weg heeft van een draak – uit de Estse mythologie of weet dat de egel, die in het boek oliedom wordt afgebeeld, in die mythische verhalen juist het toonbeeld van slimheid en sluwheid is zoals de ons bekende Rijnaard de vos.

Maar soms ligt het denk ik nog subtieler. Zo is het bos in deze roman, door de uitgebreide beschrijving ervan, haast meer dan alleen de voornaamste plaats van handeling. En ik kan me niet anders voorstellen dat de gemiddelde Estische lezer en de gemiddelde Nederlandse lezer deze passages met een ander gevoel lezen. In tegenstelling tot ons land is Estland namelijk grotendeels bedekt met bos en wonen er tien keer zo weinig inwoners. De bossen die in het boek beschreven worden zijn voor de Estische lezer dus bekend terrein...

Gelukkig hoef je als vertaler niet alleen maar verlies te accepteren. Soms geeft het Nederlands je ook een kans om – voor je gevoel – wat terrein terug te veroveren. Zoals bijvoorbeeld in een zin uit het veertiende hoofdstuk. Hier loopt Leemet – de held van het verhaal – zijn beste vriend van vroeger tegen het lijf. Deze jongen heeft samen met zijn ouders het bos verlaten en is door het leven in het dorp zo veranderd dat hij voor Leemet een vreemde is geworden.

Vervolgens reflecteert Leemet in gedachten hoe dit voelt:

Oli selline tunne, nagu oleks keegi võtnud su vanad head püksid ja nende sisse sittunud – püksid olid küll alles, kuid neid polnud enam võimalik kanda, nad olid täis võõrast vastikut haisu.

Letterlijk staat hier (waarbij je natuurlijk altijd nog kunt discussiëren over het precieze Nederlandse equivalent):

Het was het gevoel alsof iemand je oude fijne broek had gepakt en erin had gescheten – je hebt de broek wel nog, maar je kan hem onmogelijk meer aan, hij zit vol met een vreemde smerige stank.

In de vertaling is dit geworden:

Het gevoel alsof iemand je lievelingsbroek heeft gepakt en er flink in heeft lopen schijten: je hebt de broek nog, maar je kan hem niet meer aan, want hij stinkt een uur in de wind.

Het invoegen in het Nederlands van ‘lievelingsbroek’, ‘flink in heeft lopen schijten’ en ‘want hij stinkt een uur in de wind’ – waar je strikt genomen in alle drie de gevallen afwijkt van het origineel – levert een zin op die, ware Andrus Kivirähk een Nederlandse schrijver geweest, hij zo op had kunnen schrijven.

Vertalersgeluk. Het fijne aan vertalen is dat je het over kunt doen. Het is in die zin wel vergelijkbaar met lezen. Ik weet nog hoe ik als kind zo volledig op kon gaan in een boek dat ik eigenlijk niet meer terug wilde naar de echte wereld. Bij vertalen gebeurt mij dit ook en dat zijn de mooiste momenten. Zo staat een passage uit het boek me nog helder voor ogen. Het is een prachtig stukje waar de hoofdpersoon Leemet woorden geeft aan zijn eenzaamheid. Toen ik dat vertaalde, was ik op vakantie met mijn hele familie. Met meer dan twintig personen was het in het vakantiehuis een drukte van jewelste. Gelukkig had ik een ietwat rustigere zolderkamer bemachtigd en daar zat ik dus te vertalen. En de bitterzoete passage over verlies en eenzaamheid was zo mooi dat ik niet terug wilde, niet naar beneden, niet naar de gezelligheid; het liefst was ik daar gewoon de hele week blijven zitten in mijn boek. Ik hoop – als vertaler – dat ik iets van dat gevoel heb kunnen overdragen in mijn vertaling.

De mensen en de dieren waar ik om gaf, waren zo snel verdwenen als vissen die plotseling dicht bij het wateroppervlakte zwemmen – na één slag van hun vinnen waren ze al niet meer te zien, de een na de ander dook weg en ik kon ze niet achterna. Dat wil zeggen – natuurlijk kon dat wel, net zoals je ook achter een vis aan de zee in kunt springen, maar je krijgt hem toch niet te pakken. Op een dag ga ik al mijn geliefden achterna, maar hoewel ik in dezelfde richting ga, zal ik ze nooit weerzien. De zee is zo groot en wij zijn zo klein.